
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.022>

УДК: 330.34.01: 321.1: 338.22

JEL: A130. B110

Віктор Мандибур

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРАГМАТИЗМ: ПОЛІТЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, АНТИПОДИ І ПРОЯВИ ІМІТАЦІЇ

Розкрито політико-економічну сутність економічного прагматизму, як діалектико-центристського антиподу ліберал-монетаризму і економічному волюнтаризму.

Дано теоретичну оцінку імітаційних проявів нового розуміння економічного прагматизму в контексті двох проявів фальсифікації його політекономічної сутності. Доведено, що досвід Польщі, який пропонується "новим прагматизмом" як сучасний взірець, не може бути реалізований в Україні у поствоєнний період для забезпечення динамічного розвитку реального сектору економіки на сучасній техніко-технологічній основі.

З позицій економічного прагматизму доведено, що "дозована" конвергенція "соціалістичних" відносин в економіку капіталістичної країни не може бути поширеною на політичну, ідеологічну і соціальну сфери. Розкрито причини того, що зазначений унікальний соціально-політичний та економічний симбіоз не лише сприяв динамічному розвитку Китаю, а й забезпечив досягнення цієї країною рівня суспільства "загального добробуту" та дозволив закласти підвалини тривалого періоду розбудови "ринково-державного соціалізму".

Доведено важливість реалізації засад національного економічного прагматизму у подоланні соціально-економічних аномалій ліберально-волюнтаристичних реформ. Надано пропозиції щодо відновлення у післявоєнний період еквівалентно-ринкових засад взаємодії економічних суб'єктів у різних секторах економіки та забезпечення відновлення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників і національної економіки в цілому.

Ключові слова: економічний прагматизм, новий економічний прагматизм, економічний волюнтаризм, прояви імітації економічного прагматизму.

ECONOMIC PRAGMATISM: POLITICAL-ECONOMY ESSENCE, ANTIPODES AND IMITATION

Victor Mandybura (ec-teor@ief.org.ua), Doctor of Economics, Prof.; Chief Researcher, Department of Economic Theory, Institute For Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine.

Мандибур Віктор Омелянович (ec-teor@ief.org.ua), д-р екон. наук, проф.; головний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Цитування: Мандибур В. О. Економічний прагматизм: політекономічна сутність, антиподи і прояви імітації. *Економічна теорія*. 2023. № 4. С. 22–48.
DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2023.04.022>

The article reveals the political and economic essence of economic pragmatism as a dialectical-centrist antipode to liberal-monetarism and economic voluntarism.

The author gives a theoretical evaluation of the manifestations of new understanding of economic pragmatism in the context of two manifestations of falsification of its political-economic essence. It is proved that the experience of Poland, which is proposed by the "new pragmatism" as a modern model, cannot be implemented in Ukraine in the post-war period to ensure the dynamic development of the real sector on a modern technical and technological basis.

From the standpoint of economic pragmatism, it is proved that the "dosed" convergence of "socialist" relations in the economy of a capitalist country cannot be extended to its political, ideological and social spheres. The author reveals the reasons for the fact that the specified unique socio-political and economic symbiosis not only contributed to the dynamic development of China, but provided this country's evolution to a society of "general welfare" and made it possible to lay the foundations for a long period of development of "market-state socialism".

Key words: economic pragmatism, new economic pragmatism, economic voluntarism, manifestations of imitation of economic pragmatism.

Актуальність теми пов'язана з необхідністю науково-фахового сприяння формуванню потенційних можливостей і механізмів забезпечення динамічного розвитку реального сектору вітчизняної економіки на сучасній техніко-технологічній основі у повоєнно-переможному історичному періоді.

У зазначеному контексті першочергове завдання політичної економії полягає у виявленні і конкретизації глибинних причин суб'єктивно-волюнтаристичного руйнування системної дії об'єктивних економічних законів, зокрема законів традиційної капіталістичної ринкової економіки. Зазначене насамперед потребує ґрунтовного теоретичного розроблення конкретних заходів ліквідації нееквівалентності у відносинах суб'єктів сучасного внутрішнього і зовнішнього ринків, а також виявлення прагматично вивіренних і дієвих механізмів недопущення як некомпетентно-авторитарних, так і корпоративно-заангажованих дій суб'єктів усіх гілок і рівнів державної влади, що знекровлюють можливості розвитку реального сектору вітчизняної економіки.

Тема статті потребує аналізу найбільш характерних проявів і різновидів імітації та вихолощення реальної сутності традиційного економічного прагматизму, що дозволяє волонтаристам усіх мастей не лише фальсифікувати його позитивний зміст, а й практично ігнорувати об'єктивно дієві пропозиції щодо впровадження ефективних механізмів забезпечення сталого розвитку реального сектору економіки.

Нині економічному волонтаризму у його різноманітних проявах теоретично протистоять, хоч і не численні, але відомі науковці-прагматики

Заходу. Серед них Д. Стігліц (1998; 2025), Д. Богл (2011), Е. Де Сото (2004), М. Паренті (2006), Л. Зігалес і Р. Раджан (2004) та ін.

Важливо наголосити, що в Україні позиція провідних науковців-прагматиків нині набуває дедалі більшого поширення і теоретичної вагомості. Це стосується, зокрема, ґрунтового *аналізу*, проведеного В. Гейцем (2017) і А. Гриценко (2019), проблем поглиблення розуміння глибоких, фундаментальних причин існуючих провалів ліберально-волюнтаристичної політики, що не дозволила забезпечити позитивні досягнення тридцятирічного періоду ринково-капіталістичних перетворень в Україні.

Мета статті полягає у розкритті змісту діалектичного заперечення існуючих проявів волюнтаристичного руйнування дії об'єктивних ринкових законів сучасним економічним прагматизмом, так і існуючим спробам підміни, імітації та прямого фальшування дійсної сутності економічного прагматизму. Змістовна основа дослідження полягає у виявленні проблем і визначенні дієвих шляхів подолання антагоністичної суперечності між національно орієнтованим економічним прагматизмом і його антиподом кон'юнктурним, ліберально-монетарним економічним волюнтаризмом та іншими проявами економічного екстремізму.

Проблеми формування наукового розуміння політико-економічної сутності економічного прагматизму

За своєю суттю прагматизм є важливим, логічно обумовленим та іманентно властивим складником системи науково-діалектичного пізнання об'єктивної істини. За дійсною прагматикою істинним є лише те, що відповідає критеріям реальної практики та не суперечить здоровому глузду.

Лінгвістична трактовка категорії **прагматизм** походить від давньогрецького *справа, дія*. Давні філософи визначали реальну прагматичну цінність отриманих здобутків тими конкретними діями, ділами та реальними кінцевими результатами виконаних справ і практичними наслідками цих дій відносно конкретної людини, групи людей, великих соціальних асоціацій та людської спільноти в цілому. У подальшому нагромадження істинних знань сприяло забезпеченню формуванню сталого історичного і наукового досвіду людства.

Паралельно відбувався розвиток емпіричної складової народної прагматики. Цей розвиток спирався на виплекані віками інституційні традиції й унікальні культурно-історичні здобутки пращурів. Зазначене повною мірою стосується процесу формування емпірико-прагматичної мудрості української нації. Ця історична мудрість поступово була закодована у відомих віковичних народних прислів'ях: "Дурень думкою багатіє"; "Давай з'їмо сало твоє, а потім будемо їсти кожен своє"; "Поки товсте схудне, то худе здохне"; "Що з возу впало – те й пропало"; "Скільки мотузочці не витись, а кінець насту-

пить"; "Благими намірами вимощена дорога до пекла"; "Втративши голову за волоссям не плачуть"; "Не буди лихо, поки воно тихе" тощо.

За прагматичним підходом, **економічна істина** адекватне причинно-наслідкове відображення системної сукупності економічних відносин, явищ і процесів певної економічної системи, а також її відтворення в об'єктивних за змістом теоріях (що мають елементи: вчення, ідеї, закони, категорії, поняття, окремі визначення, висновки, господарські і організаційно-управлінські пропозиції, емпірично отримані результати тощо).

Науковий пошук об'єктивної істини одночасно є і процесом, і результатом адекватно-прагматичного відображення об'єктивної реальності різними суб'єктами пізнання. Тут важливо наголосити, що саме емпірико-реалістичний підхід прагматиків, які незаангажовано прагнуть об'єктивно оцінити явища і процеси реальної дійсності обумовило формування замовно-кон'юнктурного ставлення до цього феномену з боку реалізації інтересів волюнтаристів усіх мастей і їхніх наукових апологетів.

Наведене ілюструють такі приклади.

1. Поширене тлумачення сутності прагматизму науковцями-апологетами за часів радянського авторитаризму, яке найбільш чітко узагальнив Ю. Мельвіль: "Прагматизм суб'єктивно-ідеалістичне вчення, згідно з яким цінність понять, суджень й інших знань про об'єкти, їхні властивості і т.п. визначається практичними наслідками для людини дій, що базуються на цих знаннях. Близький до емпіріокритицизму" (Мельвіль, 1982. С. 486).

2. Спотворення змісту прагматизму науковцями Заходу ще у 70-х роках дев'ятнадцятого сторіччя, передусім Ч. Пірсом – фундатором суб'єктивної абсолютизації наукового прагматизму. У подальшому цей підхід на засадах популяризації і систематизації "розвивали" У. Джемс і Дж. Дьюї, які виключили процес наукового віддзеркалення реальної дійсності із контексту розуміння змісту таких категорій, як "пізнання" й "істина". Процес наукового мислення розглядався ними виключно як перехід від "сумніву" до "вірування" (або впевненості), а основу "вірування" становила готовність суб'єкта до тої чи іншої діяльності. Відмовляючись від діалектичного розуміння істини як відповідності наукових ідей та добутих знань щодо об'єктивної реальності, науковці-апологети еkleктично підміняли поняття істинності наукової ідеї конкретним способом її встановлення і перевірки. Зміст об'єктивних процесів і явищ реальної дійсності "прагматики-суб'єктивісти" пояснювали "теорією прогресу", під яким розуміли не процес досягнення суспільством певної мети, а сам процес руху (Фролов, 1981. С. 291).

Оскільки історично економічні прагматики не очолювали органи державної влади капіталістичної держави, то цілком логічним є те, що основну місію своєї діяльності вони вбачали у ґрунтовній науковій політико-

економічній критиці існуючих вад капіталістичної держави, разючих проявів порушення закономірного функціонування ринкової економіки, а також існуючих ліберальних антиринкових доктрин захисту від реальності економічного життя фіктивного капіталу в усіх його проявах і різновидах.

Фундатором центрристського, або соціал-демократичного, напрямку розвитку економічного прагматизму по праву можна вважати класика англійської політичної економії А. Сміта. Цей вчений поклав початок формуванню прагматичної теорії суспільного багатства й добробуту, яку автор поширював на всі верстви населення країни. Він наголошував: "Політична економія, що розглядається як сфера знання..., ставить перед собою два різні завдання: по-перше, забезпечити народу високий дохід або засіб існування, а точніше, забезпечити йому можливість добувати їх; по-друге, давати державі або суспільству дохід, достатній для суспільних потреб. Вона ставить собі мету забезпечення як народу, так і правителя" (Сміт, 2001. С. 505506).

Не залишаючись байдужим до існуючого стану поширення бідності серед працюючих мас, А. Сміт дав розгорнутий аналіз факторів, що визначають рівень заробітної плати, при цьому він підкреслював недосконалість теорії прожиткового мінімуму (2001. С. 12). Він відстоював необхідність підвищення зарплати як отриманого доходу переважною більшістю членів суспільства, наголошуючи при цьому, що все "...те, що веде до поліпшення умов існування більшості, аж ніяк не може бути визнане шкідливим для цілого. Жодне суспільство, поза сумнівом, не може процвітати й бути щасливим, якщо значна частина його членів бідна й нещасна. До того ж проста справедливість вимагає, аби ті люди, які годують, одягають і будують житло для цілого народу, одержували таку частку продуктів своєї власної праці, щоб самі могли мати пристойну їжу, одяг і житло" (Сміт, 2001. С. 54).

Необхідно констатувати, що нині, незважаючи на сто шістдесяті років з моменту констатації, продовжує залишатися слушною прагматична істина, яка була сформульована відомим англійським журналістом: капітал "при 100 процентах ... потурає всі людські закони, при 300 процентах немає такого злочину, на який він не ризикнув би, хоч і під страхом шибениці" (Dunning, 1860. P. 3536).

Пророцьким ретроспективним поясненням нинішнього стану глобального фінансово-кредитного свавілля можна вважати публікацію у США ще у 1932 році (період Великої економічної депресії) монографії письменника-фантаста і прагматика-економіста Г. Уеллса: "Труд, багатство і щастя роду людського". У цій науковій праці дано обґрунтовану критику "нової" грошової системи капіталістичного світу, що призвела до світової економічної кризи. Автор доводить, що ця система існує не для створення суспільного блага, а для збагачення буржуазії, насамперед тієї її частини, яка зв'язана з гро-

шовим капіталом. На думку автора, цю систему необхідно ліквідувати шляхом відтворення попередньої, яка забезпечувала оптимальне поєднання основних факторів виробництва – робочої сили, засобів виробництва і вихідних матеріалів для створення необхідних суспільству продуктів.

Одним із перших фахівців Заходу, Г. Уеллс дав нищівну критику такого явища, як злука банків із біржовою спекуляцією. При цьому він зазначав, що фондова біржа і банківський кредит, а також навички запозичення, лихварство і гра на випередження (розуміючи спекулятивно-ф'ючерсні угоди) мають економічно-руйнівні наслідки для економіки і суспільства загалом.

Економічна прагматика сьогодення дозволяє зрозуміти реальні наслідки ліберально-волютаристичного свавілля, що своїм вістрям спрямоване на руйнування системної дії законів ринкової економіки (передусім закону вартості), що найбільш небезпечно проявляється в аномалії грошово-фінансових і кредитно-боргових відносин. Свідченням є той факт, що емісійна динаміка нарощування обсягів вільноконвертованої грошової маси в глобальній економіці за п'ятдесят років багаторазово перевищила темпи приросту товарної маси.

Ліквідація ліберал-волютаристами виконання доларом США функції міри вартості (у 1971 р. президент Р. Ніксон скасував розмін долара на золото; у 1976 року Ямайська валютно-фінансова конференція закріпила цю ліквідацію де-юре) перекреслила тисячолітній процес виникнення і функціонування грошей на засадах всезагально-еквівалентної вартості золота. Тобто золото як товарний еталон міри вартості ліберал-волютаристи вигнали зі світу грошей шляхом ліквідації золото-доларового стандарту.

Важливо навести думку сучасного фахового економіста прагматика Егона фон Грейерца (Egon von Greyerz) засновника і керуючого партнера компанії Matterhorn Asset Management AG, що розташована у Цюриху

За оцінкою цього фахівця долар втратив 98% від реальної купівельної спроможності, яку він мав пів століття тому за умов дії золото-доларового стандарту. Протягом грудня 2021 року цей фахівець на інформаційному ресурсі Gold Switzerland названої компанії опублікував низку аналітичних матеріалів: "Зло корінь всіх фіатних грошей"; "Нещастя або удача: вибір за вами"; "Виклики, сили і справжнє багатство на 2022 рік". В цих статтях оприлюднені огидні таємниці банківського і золото-товарного бізнесу, а також засуджується економічно-руйнівна діяльність великих банків та спекулятивних ділків світових корпорацій.

Особливої уваги заслуговує стаття "Хаос і триумф виживання" від 22.12. 2021 р., в якій автор виділяє найголовніші осередки глобального Хаосу, що розкриваються у концентрованому вигляді нижче.

Перший осередок Хаосу "пандемія" (яка порівняно із "чорною смертю (чумою)" в середньовічній Європі, що забрала половину її населення), втрати якої дорівнюють лише

0,06 % населення Землі. "Скоріше це психічна пандемія..., організатори якої отримують можливість управляти великими масами людей через маніпуляції їхньою свідомістю". Проте дворічна "боротьби із цим лихом" має свій приголомшливий ефект: статки 10 найбільш глобально-багатих осіб подвоїлись і досягли 1,5 трлн доларів, а багатство 2755 світових мільярдерів зросло більше, ніж за 14 років до пандемії.

Другий осередок Хаосу – глобальний борг. З моменту створення ФРС в 1913 році банкіри взяли під контроль економіку Америки, а після Другої світової війни більшість країн світу. Автор наводить забутий вислів президента США Т. Джефферсона: "Право випуску грошей має бути відібрано у банків і повернуто Конгресу і народу, якому воно належить. Я щиро вважаю, що банківські інститути більш небезпечні для свободи, ніж регулярні армії".

Третій осередок Хаосу похідні фінансові інструменти (деривативи), які відомий американський мільярдер У. Баффет у 2002 році назвав "фінансовою зброєю масового ураження". За оцінками експертів нині сумарна величина непогашених деривативів коливається від 600 до 1400 трильйона дол. США. Проте Е. ф. Грейерц вважає, що "ніхто толком не знає, скільки деривативів у портфелях банків і корпорацій сьогодні, але коли настане "година істини", всі секрети випливають, і тоді ми дізнаємось про реальні суми заборгованості".

Четвертий осередок Хаосу експоненціальне зростання багатьох параметрів світової фінансової системи, що "нагадує стрімке зростання ракових клітин у хворому організмі". Автор дає оцінку деяких компонентів боргу в найближчі 5-10 років "торгований борг збільшиться, як мінімум, з нинішніх 300 трлн до 500 трлн дол., а незабезпечені соціальні зобов'язання (щодо пенсійного забезпечення, медичного страхування і обслуговування тощо) досягнуть 500 трлн доларів". Сукупну заборгованість за деривативами автор оцінює в 2 квадрильйони доларів, називаючи цю цифру вкрай консервативною, а станом на початок 2022 року над глобальною економікою нависатиме дамоклів меч сумарного боргу в розмірі не менше 3 квадрильйонів доларів. "Коли відбудеться обвал, то велика частка фіатних валют і фінансових інструментів перетвориться у сміття, велика частина фізичних активів і товарів стануть жертвою шаленої дефляції. Єдиний актив, що має імунітет від криз і дефляції – фізичне золото".

Матеріали, опубліковані Е. ф. Грейерцем є попередженням фахового економіста-прагматика, який сприймає сучасну економіку і насамперед її кредитно-фінансовий сектор, як "сферу спекуляцій і маніпуляцій, що загрожують не лише кишенькам окремих клієнтів, а й усьому людству".

Необхідно зазначити, що прагматично-реалістичну оцінку сучасної світової економічної ситуації навів О. Білорус: "Злоякісна, загрозлива всьому глобальному співрозвитку, тенденція і закономірність метаморфози глобального відтворення в напрямі "виробництва грошей із грошей" стає драматичною реальністю і однією з головних загроз XXI століття. Світова спекулятивно-псевдофінансова цивілізація, що насувається, у своїй еволюції веде до поетапного "вимивання" і "вибивання" товарно-виробничої фази глобального відтворювального циклу, а отже, до падіння ролі реальної економіки, перетворюючи світову економіку в глобальне ка-

зино з його надвиробництвом фіктивних грошей і гіперфінансіалізацією. У цих умовах неминучими стають частота, тривалість і катастрофічний характер глобальних фінансових криз і катастроф" (*Білорус*, 2018. С. 6).

Економічний волюнтаризм – радикальний антипод економічного прагматизму

Політична економія є не лише теоретико-методологічним фундаментом системи економічних наук, а також важливою частиною суспільствознавства. Як і будь-яка інша соціальна наука, вона не має надійного "імунітету" від ураження "вірусами" теоретичної вульгаризації і кон'юнктурної профанації на догоду інтересу корпоративно-монополістичного капіталу.

Можна виділити два інститути забезпечення та посилення впливу арсеналу економічного "волюнтаризму" на руйнування засад економічного прагматизму.

ПЕРШИЙ – інститут бюрократичного забезпечення. Негативний вплив бюрократії на закономірні процеси суспільного життя виникає за умови, коли організаційно-розпорядчі методи застосовують несумлінні, некомпетентні, корупційно-продажні і компраторськи налаштовані чиновники, а також службовці силових структур та судової влади. Важливою умовою функціонування цього інституту є професійне невігластво, низька моральність, відсутність економічної культури. Існування у системі державної влади "кругової поруки" і відсутність дієвого законодавства реалізації диференційованих та чітко виписаних персоналізовано-посадових санкцій (тобто без чіткого визначення в юридичних актах: до кого, за які негативні дії або бездіяльність мають бути застосовані реально кримінально-правові санкції) надає кожному окремому бюрократу впевненість в особистій безвідповідальності й безкарності. Особливо це стосується казнокрадства та інших збитків, які бюрократи та депутати своєю шкідливою "законотворчістю" завдають державі і народу України. Зазначене дозволяє бюрократам бути корупційно ненажерливим, збагачуватись за рахунок привласнення бюджетних коштів і діяти на шкоду національним інтересам.

ДРУГИЙ – інститут науково-апологетичного захисту. Цей інститут формується і діє як осередок однодумців "єдиної течії". Вони з "теоретичних" позицій не лише виправдовують, а й "науково освячують" будь-які прояви і наслідки економічного волюнтаристичного свавілля. Насамперед це проявляється в суб'єктивно-ідеалістичній абсолютизації вольового фактору та вагомості його впливу на економічні процеси і закони. Апологети прикриваються абсолютизацією визначальної ролі свідомості і волі людей в регулюванні соціально-економічних процесів і нехтують засадами наукового матеріалізму в частині розуміння реальної економіки як об'єктивного базису суспільства.

Науково-апологетичним захисникам волюнтаризму притаманні *п'ять основних рис*: 1) вони не визнають первинності суспільного буття щодо свідомості і волі; 2) вони заперечують існування об'єктивних економічних законів; 3) вони відкидають економічний детермінізм, ігнорують концептуальний підхід щодо об'єктивної причинно-наслідкової обумовленості реально існуючих взаємозв'язків і взаємозалежностей; 4) вони не визнають об'єктивного характеру відносин, явищ і процесів економічного життя; 5) вони широко використовують соціальну демагогію, популістську риторику і міфотворчість.

Однак процес суспільного розвитку ніяким чином не може спиратись ні на волюнтаристично-революційну чи контрреволюційно-руйнівну доцільності, які насильницьким чином впроваджуються в економіку і соціальну сфери. Будь-які суб'єктивно-волюнтаристичні діяння, навіть і замасковані під "кардинальні реформи", "великі стрибки", "соціально-економічні прориви", "радикальні трансформації", "термінові прискорення", "глибинні перебудови", "масштабні реорганізації" тощо, у світлі історичного досвіду неминуче закінчуються соціально-економічними катастрофами для переважної більшості населення і національної країни загалом (Мандибура, 2021).

Фаховий економічний прагматизм дозволяє зробити висновок поступальний, неперервний і стійкий суспільно-цивілізаційний розвиток можливий лише за умов еволюційних змін, що відповідають політиці оптимального узгодження інтересів всіх суспільних верств, страт і класів шляхом досягнення соціально-економічного консенсусу на засадах фахового розуміння змісту системної дії об'єктивних економічних законів.

Концепція "нового" прагматизму Г. Колодко

Економічний прагматизм доводить, що перманентні кризи, які потрясають світову і національні капіталістичні економіки з початку нинішнього сторіччя, зумовлені наслідками тривалої реалізації політики ліберал-монетарного волюнтаризму у глобальному просторі і масштабах. Це висуло перед політичною економією завдання пошуку нових знань, дієвих шляхів і ефективних механізмів виходу із цього стану.

Важливо наголосити, що окремі науковці пов'язують шляхи виходу з перманентного кризового синдрому із реанімацією і практичним використанням історично забутих суб'єктивно-еклектичних ідей "капіталістичної прагматики". Зокрема це стосується економістів, які прагнуть відмежуватись від наслідків скомпрометованих ідеологем лібералізму і ліберал-монетаризму. При цьому вони прагнуть замінити старі ідеологеми на нові, більш зовнішньо привабливі.

Зокрема, в контексті сказаного, потребують ретельного аналізу концептуальні положення "нового" прагматизму, фундатором якого є польсь-

кий економіст Г. Колодко. У його редакції новий прагматизм в сукупності ознак включає бачення і економічної науки, і економічної політики з особливим виділенням у забезпеченні суспільного розвитку ролі ринку, держави і ролі недержавних формувань і глобальної економічної координації, спираючись на постулат, що економіка є найбільш комплексною і широкою темою усіх суспільних наук (Колодко, 2011). Новий прагматизм спирається "на прогресивну економіку, поміркованість і відповідним чином розставлені пріоритети, інститути, політику... соціального, екологічного, економічно збалансованого розвитку" (Колодко, 2014. С. 104).

Основна ідея нового прагматизму полягає у **ліберальному послідовному послабленні позиції національної держави**. Натомість **ставка робиться на наднаціональну демократію**, що має спиратись на "основні принципи "нової економічної прагматики" такі як: **1) обов'язковість рішень міжнародних форумів; 2) обов'язковість міжнародних консультацій; 3) присутність неурядових організацій; 4) децентралізацію; 5) орієнтацію в правилах на зниження конфліктогенності; 6) повагу національного суверенітету; 7) єдність у розмаїтті; 8) повагу до вищих цінностей сучасної цивілізації; 9) можливість примусу до виконання; 10) компромісність між приватними і публічними інтересами.**

Аналітична оцінка надає можливість виявити внутрішню суперечливість принципів, що формулює цей автор. Подолання нагромаджених негативних явищ і досягнення кращого майбутнього Г. Колодко пов'язує з "успішною стратегією запровадження ідеології нового прагматизму", що надасть історичну перспективу капіталістичній суспільно-економічній формації. Зокрема, з метою досягнення довгострокового стійкого соціально-економічного ефекту та екологічного розвитку у конкретно взятій капіталістичній країні пропонується використати метод трикутника. *На одній* з його вершин містяться *цінності*, які становлять фундамент суспільства та активності. *На іншій* вершині перебувають *інститути*, що служать основою ринкової конкурентоспроможності економіки. *На третій* розташовується *політика*, що визначає, як найкраще використовувати геополітичну позицію для розвитку і зміцнення держави.

Реалізація засад "нового прагматизму" трикутника (цінності, інститути, політика) політичної економії майбутнього, на думку автора концепції, дозволить подолати, з одного боку, такий істотний недолік державного капіталізму, як "необов'язково вигідно", а з іншого – такий недолік неолібералізму, як "може бути аморально" (Колодко, 2015). Саме у цьому трикутнику вбачається новий прагматизм у підходах до пошуку найкращих та прагматичних рішень, у тому числі для визначення змісту українських реформ (Колодко, 2015).

Має сенс з позицій діалектичного матеріалізму розібратись з новим прагматизмом і чітко розмежувати його найбільш характерні особливості і відмінності від "старого", або того, що є історично реальним. Методологія категоріального розмежування "старого" і "нового" має спиратись на розуміння особливостей і відмінностей їхнього соціально-економічного змісту. Це дозволяє чітко розрізнити два полярно протилежні різновиди "прагматизму": *перший* – об'єктивно-реалістичний, фахово раціональний; *другий* – суб'єктивно-романтичний і, попри всю конспіративність, такий, що є максимально наближеним до ідеології і політекономії неолібералізму і, по суті, є завуальованим теоретичним фальсифікатом.

Не заперечуючи загальну привабливість економічної романтики висунутих положень, слід зосередитись на реальних можливостях досягнення стійкого соціально-економічного ефекту на засадах використання принципів нової прагматики і потенціалу абстрактного трикутника Г. Колодко. Це потребує відповіді на чотири вузлові питання, що пов'язані з практично-прикладною площиною реалізації висунутих ідей.

1. *Яким чином* у разі "послідовного послаблення позиції національної держави" гіпотетичні зовнішні сили "наднаціональної демократії" отримують потенційну можливість перебрати на себе вирішення питань (що неминуче виникатимуть при послабленні позиції урядових структур у державній системі управління справами нації), зокрема, щодо розв'язання внутрішніх соціально-економічних проблем і забезпечення виконання завдань відстоювання національних інтересів на міжнародному рівні?

2. *Яким чином* інститути гіпотетичного трикутника будуть спроможні "забезпечити конкурентоспроможність національної економіки" в реаліях сучасної глобально-монополістичної експансії в умовах аномальної економічної нееквівалентності міжнародних ринкових відносин?

3. *Яким чином* відбудеться домінування загальносуспільного інтересу над зовнішнім агресивним корпоративно-клановим інтересом, що реально дозволить забезпечити національній політиці "найкраще використовувати геополітичну позицію для розвитку і зміцнення наднаціональної держави"?

4. *Яким чином* у практичній площині для побудови довгострокового стійкого соціально-економічного ефекту та екологічного розвитку Україна має можливість спиратися на узагальнення досвіду реформування економіки Польщі (Колодко, 2015), а також на досвід Китаю (Колодко, 2018; 2019).

Зазначені питання потребують аргументованого розгляду з позицій економічного прагматизму.

Щодо можливості використання Україною досвіду Польщі

У світлі концепції "нового" прагматизму Г. Колодко пропонує використати в Україні досвід реформування економіки Польщі. Цю пропозицію він

обґрунтовує, спираючись на оцінку економічних і соціальних наслідків політики "шокової терапії Бальцеровича" 1990/93 рр., а також на результати виконання урядової програми трансформації "Стратегія для Польщі" 1994–97 рр., якою вирішувались чотири завдання: 1) швидке зростання; 2) справедливий розподіл; 3) вигідна інтеграція; 4) розбудова ефективної держави.

Оцінюючи роль "шокової терапії", Г. Колодко визнає, що "Стратегія для Польщі" була б неможлива "без досягнень і помилок... так званої "шокової терапії". Саме досягнень, тому що, безумовно, витягування економіки з попереднього стану системної "дефіцитифляції" і остаточний вивід її на ринковий шлях були значними досягненнями. З другого боку, помилок, як і більшої частини понесених соціальних, фінансових і матеріальних витрат, можна було уникнути. Ми говоримо "так званої шокової терапії", тому що хитрий термін "шокова терапія" об'єднав ці два слова в одне, натякаючи, що коли є шок, це також терапія, яка зазвичай пов'язана з чимось дієвим, що несе зміну на краще. Але це зовсім не так; так не обов'язково повинно було статися, і насправді цього і не сталося" (Колодко, 2019. С. 79). Величезною помилкою стала швидка лібералізація зовнішньої торгівлі, яка привела до переповнення внутрішнього ринку імпортованими товарами, до яких економіка не була готова. Очевидно, що заходи політики стабілізації були надмірними, особливо в 1990/1991 рр." (Колодко, 2019. С. 80).

Необхідно віддати належне і прагматичним висновкам Г. Колодко щодо загальних результатів тих дій, що були проведені в Польщі в період соціально-економічної трансформації.

По-перше: "Немає сумнівів в тому, що нинішня ситуація була б набагато кращою, якби не було помилок, допущених під час перетворень. Багатьох з них можна було б уникнути, якби тільки економічна політика ґрунтувалася на правильних теоретичних засадах, якби мету не плутали із засобами, якби групові інтереси долалися більш дієво, якби політичний клас продемонстрував здатність до більш прагматичних компромісів, якби правлячі еліти змогли розширити своє сприйняття наслідків своїх рішень за межі звичних їм понять. На жаль, це було не завжди так, тому що польський досвід останніх тридцяти років, і не тільки він, показує, що ринок не усуває нечесність і демократичну дурість" (Колодко, 2019. С. 89/90).

По-друге: "Не переоцінюючи важливість "Стратегії для Польщі", слід визнати, що вона зробила значний внесок у підвищення ефективності фінансових посередників, банків і ринків капіталу, в тому числі завдяки використанню сучасних методів нагляду, які сприяють підвищенню схильності економічних суб'єктів до заощадження, а в подальшому правильному до розподілу інвестиційних фондів. Може бути, нам ще не вдалося створити повноцінну, глобально конкурентоспроможну соціально орієнтовану ринкову економіку, але ми, звичайно, і не створили олігархічну корумповану економіку державного капіталізму. Це більше, ніж просто багато ..." (Колодко, 2019. С. 96).

Пропозиція Г. Колодко потребує відповіді а чи має Україна запозичити і практично реалізувати досвід Польщі?

Відповідь потребує аналізу причинно-наслідкових передумов і оцінки реальних можливостей використання досвіду Польщі у вітчизняних умовах.

По-перше, можна визнати важність усвідомлення Г. Колодко того факту, що Польща "була найкраще з усіх соціалістичних країн підготовлена до ринкових перетворень. Частка приватного сектора у ВВП становила майже 20%; в середині 1989 року близько половини ринкових поставок (за поточною вартістю) відбувалося за вільними цінами; існувала дворівнева банківська система з центральним банком НБП, і мережею комерційних (які все ще перебували у державній власності) регіональних банків; був легальний валютний ринок; існували інститути, призначені для протидії монополіям, що дозволяють банкрутство неефективних підприємств і регулюють приплив прямих іноземних інвестицій. З сьогоднішньої точки зору все це було в зародковому стані, але три десятиліття тому це була важлива передумова ринкової економіки, якої не було в жодній іншій країні регіону, крім Угорщини" (Колодко, 2019. С. 81–82).

По-друге, можна одночасно стверджувати, що Г. Колодко не до кінця врахував особливості, що відрізняли і продовжують відрізняти Україну від Польщі.

Перший прояв необізнаності стосується кардинальних відмінностей у стартових умовах капіталістичної реставрації.

Ілюстрацією цього є табл. 1, у якій проведено порівняння умов початку реставрації капіталістичного способу виробництва у Польщі і Україні.

Таблиця 1

Відмінність стартових умов капіталістичної трансформації Польщі і України

ПОЛЬЩА	УКРАЇНА
<p>1. У Польщі експеримент побудови соціалістичного суспільства тривав з 1946 по 1985 рік. Лише протягом 39 років об'єднана Польська робітничка партія проводила соціалістичний експеримент, що мав значні особливості.</p> <p>У Польщі "примус до соціалізму" не супроводжувалося масовими репресіями. аналогічними тим, які були в Україні, оскільки польськими комуністами проводилась реалізація політики так званої народної демократії.</p> <p>Саме тому колишні приватні власники (передусім капіталісти та панство) і їхні нащадки не були фізично винищені, а їхня приватна власність значною мірою не була вилучена під гаслом "експропріації експропріаторів".</p> <p>Здебільшого представники цих суспільних класів зберегли за собою дрібну</p>	<p>В Українській РСР період побудови соціалізму під керівництвом КПРС тривав із 1921 по 1991 рік, тобто 70 років. За період з моменту жовтневої перемоги диктатури пролетаріату відбулась зміна трьох поколінь радянських людей.</p> <p>Після громадянської війни до середини 30-х років минулого століття в Україні під гаслом "експропріації експропріаторів" повністю були ліквідовані підприємці, приватні власники капіталу, землевласники і їхні нащадки-спадкоємці. Головна особливість України полягала в тому, що тут більшовики проводили політику так званої "диктатури пролетаріату" на основі найжорстокіших репресій з боку ЧК (надзвичайної комісії Ф. Дзержинського поляка за походженням), а у подальшому КДБ (Комітетом Державної безпеки СРСР).</p>

ПОЛЬЩА	УКРАЇНА
<p>приватну власність у сфері торгівлі, обслуговування і виробничої кооперації. У сільському господарстві Польщі було збережене право приватної власності на землю.</p>	<p>В Україні вся земля і капітальні засоби виробництва були націоналізовані, а приватна капіталістична власність була безоплатно відчужена у власників за революційними законами.</p>
<p>2. Польща на час трансформації існувала як суверенна держава (виключаючи період фашистської окупації 1939-1945рр.), і тому їй не було потрібно розбудувати підвалини державної незалежності і формувати інститути державної влади на всіх її рівнях (центральному, регіональному й місцевому).</p>	<p>Україна у складі СРСР була лише союзною республікою, відповідно не була суверенною державою і не мала власних органів управління, а також сформованих й надійно функціонуючих державних інститутів із сформованими національними, політичними і економічними елітами.</p>
<p>3. Економіка Польщі була коопераційно інтегрована в систему РЕВ (Раду економічної взаємодопомоги країн соціалістичного блоку) лише на 18-22%. Польща абсолютно не відчувала масштабних виробничо-технологічних втрат, що виникли внаслідок розвалу соціалістичного блоку і ліквідації системи кооперації і розподілу праці через планове регулювання через РЕВ. Перехід до вільного капіталістичного ринку у Польщі полегшувався тим, що її економіка не було підпорядкована директивному (тобто найбільш жорсткому) плануванню і оцінюванню його результатів.</p>	<p>Економіка УРСР була лише складовою частиною "єдиного народногосподарського комплексу СРСР", її коопераційна інтеграція в цей комплекс дорівнювала 40-50%, а в окремих галузях (наприклад, машинобудування й військово-промисловий комплекс) перевищувала рівень 60%. На момент проголошення державної незалежності Україна пережила справжній економічний колапс від ліквідації коопераційних зв'язків єдиного народногосподарського комплексу СРСР, оскільки не мала на момент проголошення державної незалежності ані власної автономної і самодостатньої економіки, ані єдиного внутрішнього ринку. Катастрофічні наслідки обвальної втрати випуску продукції спеціалізованого і висококооперованого виробництва лише за перші два роки перевищили 50-60% від рівня 1990 року.</p>
<p>4. Польща практично не мала проблем з конверсією своєї економіки (переводом виробництва на цивільні рейки), оскільки частка ВПК (військово-промислового комплексу) у цій країні була мізерною й не перевищувала 5-8%.</p>	<p>В Україні частка ВПК у машинобудуванні (передусім, суднобудуванні та авіабудуванні), а також у приладобудуванні досягала 65%, що створювало колосальні труднощі та економічні втрати при розриві коопераційних виробничих ланцюгів.</p>
<p>5. Польщі були списані величезні борги, отримані як за часів спроби будівництва соціалізму, так і у часи реставрації капіталістичного способу виробництва (понад 100 млрд дол. США). Також Польщі була надана пряма не-кредитна допомога у багато десятків млрд дол. США на потреби підготовки цієї країни до вступу в ЄЕС і підтримку проведення ринкових реформ після вступу.</p>	<p>При отриманні державної незалежності, зовнішній борг СРСР повністю перейшов до Російської Федерації (правонаступниці СРСР). Частка ж зовнішнього боргу, що припадала на Україну в обсязі 15 млрд дол., була покладена на Росію по угоді "про нульовий варіант" в обмін на частку нерухомості, на яку мала претендувати України за кордоном. У подальшому величезні зовнішні борги, що брались під фінансування проведення ринкових реформ, Україні ніхто не пробачив і у подальшому не пробачить.</p>

ПОЛЬЩА	УКРАЇНА
6. Польща була і залишається моноетнічною країною, де етнічні поляки становлять більше 90 % населення країни. Саме тому на момент вступу до ЄЕС ця країна не мала національних суперечностей і етнічно-мовних конфліктів	Україна була історично сформована як багатонаціональна країна, де проживають кілька десятків різних етносів і національностей. Саме тому в Україні зберігається високий потенціал виникнення конфліктів на етнічному ґрунті.
7. У Польщі існує фактично одна монолітно-єдина релігійна конфесія – католицизм. Тому в цій країні немає небезпечних конфліктів, що виникають на релігійному та міжконфесійному ґрунті.	В Україні нині лише православна церква має три діючі конфесії. Також функціонують греко-католицька церква, католицька церква, масово представлений іслам, іудаїзм, буддизм а також є багато церков протестантського і сектантського типу. Зазначене ускладнює досягнення міжконфесійного консенсусу в суспільстві.

Джерело: розроблено автором.

Крім того, слід врахувати, що в Україні із першого року державної незалежності також була реалізована політика "шокової терапії", яку провів "незаслужено забутий" (на відміну від постійно згадуваного Лешека Бальцеровича) Віктор Пинзеник. Він на посаді віце прем'єр-міністра по економічній реформі в Уряді Л. Кучми протягом 1992-1994 рр. очолював процес радикальної ринкової трансформації, що для економіки і соціальної сфери мало шоково-катастрофічні наслідки. У 1992 році у невідготівленій до ринкових відносин економіці новоствореної країни одночасно була скасована монополія держави на зовнішню торгівлю, а оптові і роздрібні ціни вирушили у "вільноринкове плавання".

Основні наслідки "шокової терапії" В. Пинзеника для економіки і народу України

Декретом Кабінету Міністрів України від 9 грудня 1992 р. № 7-92 "Про тимчасове припинення індексації грошових доходів населення" з 1 січня 1993 р., було зупинено дію Закону Української РСР "Про індексацію грошових доходів населення" [Закон Української РСР "Про індексацію грошових доходів населення". *Закони України*. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. Т. 2. С. 8588]. Підставою для скасування Закону, яким при перевищенні порогу інфляції у 5 % здійснювалась індексація заробітної плати, пенсії, стипендії, допомоги та ін., була позиція В. Пинзеника, що "в умовах інфляції індексація, **по-перше**, не тільки не захищає доходи громадян, а сама перетворюється чинник розкручування інфляційної спіралі; **по-друге**, вимагає значних коштів, яких немає в бюджеті, і тому призводить до збільшення його дефіциту". Натомість після скасування індексації інфляція споживчих цін зросла в 1993 р. у 102,6 раза, в 1994 у 5,1, в 1995 у 2,86, в 1996 р. у 1,39 раза, а виконання зведеного бюджету України засвідчило, що після скасування індексації грошових доходів населення бюджетний дефіцит так і залишився на високому рівні. У 1993 р. дефіцит консолідованого бюджету становив 5,1 % ВВП, у 1994 р. він зріс до 8,9 % ВВП, у 1995 р. становив 6,6 % ВВП; у 1996 р. 4,9 %

ВВП; у 1997 р. 6,7 % ВВП [Бюлетень Національного банку України. Київ: НБУ, 1998. № 1. 118 с.]

"Шокове" падіння рівня життя ілюструє падіння обсягів споживання найнеобхідніших продуктів на душу населення: якщо у 1992 р. споживання м'яса становило 39,3 кг, то у 1996 році воно впало до 14,9 кг; ковбасних виробів відповідно із 14,5 до 4,2 кг; тваринного масла із 5,8 до 3,2 кг; олії із 16,4 до 13,8 кг; хліба і хлібобулочних виробів із 124,0 до 67,5 кг [Статистичний щорічник України за 1996 рік. С. 150].

За цей самий період ВВП і виробництво промислової продукції впало майже у два рази.

Стосовно наведеного необхідно наголосити, що прагматик і батько китайських реформ Ден Сяопін говорив, що реформи не можна здійснювати за рахунок людей, реформи не повинні погіршувати умови життя громадян, а економічний розвиток повинен покращувати його рівень.

Попри застереження відомого китайського реформатора, на вітчизняних теренах неможливе стало можливим. Тобто всі подальші кардинальні "реформи", що, за рецептами міжнародних ліберал-монетаристів, зокрема МВФ, протягом останніх двадцяти п'яти років нав'язувались Україні, відбувались за рахунок найбільшої частини населення, яка мала незначні статки. Це значно погіршило умови життя, зумовило ліквідацію надпотужної вітчизняної промисловості (особливо складного машинобудування) і не лише зупинило, а й відкинуло далеко назад раніше набуті соціально-економічні можливості безбідного життя населення України. До того ж кардинальне реформування перманентно продовжується до цього часу – інфраструктурна, тарифна, земельна, медична, комунальна, енергетична реформи тощо.

Щодо твердження про можливість використання Україною досвіду Китаю

Потребує суттєвого уточнення позиція нового прагматизму щодо соціально-економічної сутності суспільного ладу, а також трактовки змісту трансформаційних процесів, що нині відбуваються в Китайській Народній Республіці. "Романтичною" виглядає думка щодо можливості поширення "передового досвіду" КНР на країни відреставрованого капіталізму, зокрема Україну. Г. Колодко виказує таку думку: "В наші дні Китай переживає своєрідну конвергенцію. Він переживає процес поступового злиття соціальної і економічної реальності із тим, що називають основами капіталізму, але капіталізм відштовхується або навіть інколи витісняється типом соціалістичним менталітетом. Можна сказати, що в країні розвивається певний гібрид у формі соціалістичного капіталізму або – якщо хочете – капіталістичного соціалізму; деякий "китаїзм". Це звучить як *термінологічна суперечність*? Ні в якому разі; ми просто застрягли в ментальній пастці одною стороною, але водночас хибної альтернативи: соціалізм
ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2023. № 4

або капіталізм *третього не дано*. Між тим ймовірно може виникнути і дещо системно інакше, але по своїй природі не повністю позбавлене елементів цих двох систем" (Колодко, 2018. С. 32).

В реальності ні ментальної, ні хибної альтернативи в Китаї не існує. Є лише факт того, що соціально-економічна система, яка перебуває в процесі трансформації у формаційно-перехідному періоді допускає поєднання абсолютно нових відносин і механізмів з окремими елементами старої системи. Проте це відбувається на умовах їх неминучої ліквідації після завершення формування новостворюваної системи. Тобто той факт, що у перехідному періоді деякі несумісні елементи, механізми і інститути старої формації не лише використовуються, а й сприяють прискоренню процесу досягнення нового не є свідченням конвергенції протилежних соціально-економічних систем.

З моменту проголошення Китайської Народної Республіки ця країна під керівництвом комуністичної партії (КПК) пройшла тривалий і складний шлях. Після подолання катастрофічних наслідків політики "військового комунізму" і "культурної революції", після провалів волюнтаристичної політики "великого стрибка" Мао Цзедуну у цій країні (попри криваве придушення на площі Тяньаньмень у 1989 році протестів ліберально налаштованої молоді) існував тридцятирічний період ринкового реформування економічної системи на засадах політика Ден Сяопіна.

Нині експерти однакові в оцінці досягнень КНР і тієї ролі, яку ця країна відіграє у світовому розвитку. У статті "Аналіз соціально-економічного розвитку Китаю: уроки для України" О. Олійник розкрив підсумки розвитку Китаю у 12-й п'ятирічці та проаналізував коло завдань на 13-ту п'ятирічку, які визначають пріоритети розвитку цієї країни на десятирічну перспективу (Олійник, 2017).

Вражаючими є й конкретні досягнення КНР. Так, лише за два минулі роки цією країною вироблено більше цементу, аніж США протягом ХХ сторіччя. Довжина якісних автодоріг досягла 4 млн км, збудовано 30 тис. мостів, з яких більше 1000 мають довжину понад кілометра, побудовано 510 гігантських віадуків загальною довжиною 150 км. Протягом десяти років щорічно будується по 100 аеропортів. За 30 років площа жита зросла у 8 разів, а більшість квартир надається безкоштовно. Щорічно на 20 млн зростає парк легкових автомобілів та інше.

Проте поза увагою дослідників залишається або суттєво спотворюється реальний зміст відносин, процесів, заходів і механізмів, що дозволили КНР за тридцятирічний період досягти рівня світової економічної могутності, успішно подолати бідність у країні з півтора мільярдним населенням і сформувати суспільство соціального добробуту. Специфічні особливості забезпечення досягнення "китайського дива" у стислому викладі наведені у табл. 2.

**Специфічні особливості соціально-економічного устрою
Китайської Народної Республіки**

Сфера	Специфічні особливості устрою КНР
Політика, ідеологія	<p>У КНР діє однопартійна політична система, очолювана Комуністичною партією Китаю. КПК, що відсвяткувала сторіччя з моменту утворення, налічує понад сто мільйонів членів. КПК має складну структурну ієрархію і очолювана Центральним комітетом партії.</p> <p>У Китаї комуністична ідеологія є тотально домінуючою державною ідеологією, яка не допускає будь-якого плюралізму політичних поглядів.</p> <p>Починаючи із 14-ї п'ятирічки Китай проголосив початок будівництва соціалізму із китайською специфікою "ринково-державного соціалізму".</p>
Відносини власності	<p>За конституцією в КНР власником природних, земельних і матеріально-технічних ресурсів держави є народ. Загальнонаціональна власність не підлягає відчуженню і не може бути приватизованою.</p> <p>Ніхто не може вважати державну власність нічийною, знеособленою. Зазіхання на об'єкти державної власності або її використання в особистих, або корпоративно-групових інтересах вважається тяжким злочином, що суворо і незворотно карається.</p> <p>Приватна власність перебуває під надійною охороною держави, але вона позбавлена можливості свого зростання за рахунок державної.</p>
Економіка	<p>В КНР сформована багатукладна економіка, в якій поряд із державно-казенним укладом (який займає командно-панівні економічні висоти) функціонують різноманітні економічно-ринкові уклади: великого капіталістичного виробництва; малого і середнього бізнесу; дрібнотоварного виробництва (на засадах індивідуально-сімейної зайнятості і приватної власності родини). Значного поширення набули також такі економічні сектори як: надання приватними власниками побутово-комерційних послуг; потужний кооперативний сектор у сільському господарстві, а також промисловості, сфері виробничих і побутових послуг, споживчій кооперації.</p>
Організація, управління	<p>Організація й управління державною економікою й соціальною сферою спирається на засади директивно-планового керівництва.</p> <p>Сфера діяльності капіталу, діяльність приватних кооперативів, а також самостійно зайнятих приватних власників підлягає державному регулюванню інструментами ринково-індикативного програмування й прогнозування.</p> <p>Специфіка функціонування провідних казенних підприємств:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) директивна форма управління, планові завдання обов'язкові до виконання; 2) єдність фінансів казни й казенних підприємств; 3) призначення й звільнення керівництва підприємств вищим державним органом; 4) діє нагляд і контроль за діяльністю керівництва підприємства з боку секретаря парткому, затвердженого ЦК КПК, ПК Провінції або іншим комітетом; 5) державно-партійний контроль ефективності використанням капітального майна, закріпленого у виробниче використання підприємства; 6) фінансовий контроль виробничо-господарської діяльності, що спрямований на недопущення безкарності у випадку присвоєння або нецільового використання обігових коштів та інших ресурсів, закріплених за підприємством; 7) тверда регламентація лімітів чисельності працюючого персоналу і його професійно-кваліфікаційного складу, а також централізоване нормування витрат і продуктивності праці; 8) планове встановлення фонду оплати праці з

Сфера	Специфічні особливості устрою КНР
	<p>відповідною системою контролю за його використанням з боку вищих органів влади; 9) відсутність комерційно-ринкових стимулів функціонування казенного підприємства (бюджетне вилучення прибутку й бюджетні дотації виробництва неприбуткової продукції); 10) правова регламентація господарської діяльності нормами публічного права, тобто керівництву "дозволено те, що дозволено законом, або іншими нормативними актами".</p> <p>Казенна економіка спирається на два організаційно-економічні досягнення:</p> <p>1) довгострокові цільові комплексні програми розвитку (ДЦКПР) "Програма будівництва системи високошвидкісної залізниці", "Космічна програма Китаю" та ін.;</p> <p>2) міжгалузеві науково-виробничі комплекси (МНТК) функціонують як казенні корпорації. До їх складу входять: потужні науково-дослідні інститути, конструкторські й експериментально-технологічні центри за напрямком діяльності; "холдинг-комбінати", що об'єднують систему заводів, зв'язаних у єдиний коопераційний ланцюг виробництва конкретного виробу (літака, корабля, ракети, мостових переходів і тунелів тощо)</p>
<p>Гроші, фінанси, кредит</p>	<p>Народний банк Китаю повністю підпорядковується державній виконавчій владі. Він здійснює всебічний фінансовий контроль за діяльністю державних і приватних суб'єктів ринкових відносин. Держава є власником грошової системи, регулює грошову емісію та валютний курс юаня. Фактично вся кредитно-банківська система КНР є одержавленою.</p>
<p>Викорінення економічної злочинності, корупції і шкідництва національним інтересам</p>	<p>Запроваджений принцип незворотно-жорсткого кримінального покарання за здійснені злочини. До них відносять економічні злочини, корупційно-посадові злочини (у т.ч. чиновників і осіб партноменклатури найвищих рангів), а також злочини, що завдали збитки інтересам держави і народу Китаю і які допущені:</p> <p>1) внаслідок професійної некомпетентності чи недбалості;</p> <p>2) внаслідок різноманітних проявів аморально-злочинної діяльності, зокрема шахрайства (у тому числі бюджетно-фінансового);</p> <p>3) внаслідок економічної і політичної зради національних інтересів на користь інших держав.</p> <p>Окрім тривалих термінів ув'язнення в КНР існує смертна кара за корупцію, казнокрадство і зраду інтересів батьківщини на користь інших держав. Лише за корупційні злочини починаючи із 2000 р. було страчено понад 10 тисяч чиновників. Ухилення від сплати податків або їх шахрайське заниження належить до тяжких злочинів і суворо карається.</p>
<p>Демократія, свобода, права людини</p>	<p>Державна рада КНР у 2014 р. ухвалила Концепцію "Про планування будівництва системи соціального кредиту на 2014-2020", за якою створена загальнодержавна система "оцінки надійності", на засадах механізмів заохочення законослухняних і сумлінних громадян і покарання порушників закону і тих, хто втратив суспільну довіру. СКР узагальнює такі особливості поведінки людини:</p> <p>1) чесність у державних справах; 2) комерційну сумлінність; 3) поведінку в суспільстві; 4) судову історію.</p> <p>За СКР поведінка кожного визначає його соціальний статус, який змінюється залежно від нарахованих балів за конкретні вчинки від "зразкового" до "ізгоя". СКР передбачає "санкції" за низькі рейтингові оцінки, а також "привілеї" тим, хто має високі рейтинги.</p> <p>Для громадян з низькими рейтингами діють санкції:</p> <p>1) заборона на роботу в держустановах; 2) відмова в соціальному забезпеченні; 3) особливо ретельний огляд на митниці; 4) заборона на керівні посади у харчовій і фармацевтичній про-</p>

Сфера	Специфічні особливості устрою КНР
	<p>мисловості; 5) відмова в авіаквитках і спальному місці в нічних поїздах; 6) відмова в місцях у дорогих готелях і ресторанах; 7) заборона на навчання дітей у дорогих приватних школах; 8) закритий доступ до кредитів чи підвищена процентна ставка й більш жорсткі умови забезпечення кредиту.</p> <p>Інформація про громадян надходить з муніципальних, правоохоронних, судових органів, банків, торговельних й інших комерційних організацій у єдиний інформаційний центр. Також інформація надходить від національної системи відеоспостереження, що дозволяє розпізнавати в юрбі поведінку людини, яка попала в поле зору камери відеоспостереження.</p> <p>Персональний рейтинг китайця перебуває у відкритому доступі й міняється в режимі online. Базовий рейтинг 1000 балів надається кожному, хто попадає в систему. Якщо особа має рейтинг вище 1050 балів, вона маркується як AAA. При 1000 балів AA. Якщо менше 900 балів, особу переводять у групу В. Якщо рейтинг опускається нижче 849 балів, людина отримує знак С.</p> <p>"Ізгоями" (або кінченими людьми) вважаються ті, у яких рейтинг нижче 599 балів, вони отримують маркувальне тавро у вигляді букви D. Цим людям не дають кредитів, не продають квитки на літак, їх не приймають на багато видів роботи та ін.</p> <p>Свідомий китаєць може нарощувати свій вихідний рейтинг "правильним" поведінням. СКР передбачає доноси – повідомлення "сумлінних патріотів" про "неправильне" поведіння сусіда або колеги по роботі тощо. За це нараховуються додаткові бали.</p> <p>Недонесення про "неправильне" поведіння ближнього карється штрафом у вигляді відрахування балів рейтингу. Китаєць, що прагне підвищити свій рейтинг, має розбиратися, з ким йому варто спілкуватися, а з ким ні, бо якщо він вступить у контакт із людиною з клеймом D, то ризикує понизити особистий рейтинг. А якщо ж спілкування з людиною із групи D має регулярний характер, такий громадянин отримує тавро "ізгоя".</p> <p>Система соціального кредиту із 2021 р. впроваджена по всій території КНР і діє під гаслом "Забезпечити гідних довіри людей перевагами у всьому і обмежити у всьому тих, хто довіри не заслуговує".</p>

Джерело: складено автором

Стосовно розуміння свободи людини, то КПК запровадила в життя китайського населення принципи відповідальної особистої поведінки: "свобода є усвідомленою суспільною необхідністю" і "жити в суспільстві і бути від нього вільним неможливо". Тому нині в Піднебесній реально втілена "антиутопія" відомого фантаста Д. Оруела про старшого брата, якому все відомо.

Шляхи заперечення економічним прагматизмом наслідків реалізації ліберального волонтаризму в Україні

Пояснюючи провали політики соціально-економічних перетворень в Україні, В. Геєць стверджує: "У реальності глобальних трансформаційних перетворень, що відбуваються в багатьох країнах, виявилось, що у процесі реформ і класичний ліберальний підхід, і меркантилізм, кожен з яких не враховує у своїх економічних моделях міждисциплінарність, що визначається, перш за все національними та культурними відмінностями, певною

ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2023. № 4

мірою ведуть якщо не до утопічності, то до великих втрат для суспільства, держави та економіки. До того ж політика і політики, наприклад в Україні, переважно були орієнтовані на підтримку та задоволення інтересів привілейованого класу ..." (Геєць, 2017. С. 22)/

Розкриваючи взаємодію ринку і держави, вітчизняні науковці-прагматики зазначають, що "...пануючі нині в економічній науці концепції, як ліберальні, що визнають необхідність втручання держави в економіку тільки в разі "провалів" ринку, так і ті, що наполягають на посиленні системного державного втручання, однаково теоретично неадекватні реальності. Насправді ніяких "провалів" ринку не існує. Вони є тільки в головах теоретиків, які спочатку суб'єктивно приписали ринку здатність вирішувати всі проблеми, а потім виявили його "недоліки". Немає і "втручання" держави в економіку... А є суперечлива взаємодія ринку як форми реалізації індивідуальних інтересів в умовах поділу праці і держави як виразника спільних соціальних інтересів, що виникають із спільної, опосередкованої ринком, діяльності всіх членів суспільства (Геєць, Гриценко, 2019. С. 13).

Саме діалектичне сприйняття існуючих реалій надає патріотично налаштованим науковцям-прагматикам можливість протистояти глобальному волюнтаризму шляхом його заперечення та здійснювати пошук найбільш прийнятних для вітчизняних умов дій і ефективних механізмів подолання аномалій ліберально-волюнтаристичного реформування вітчизняної економіки.

Сучасні негативні наслідки пов'язані, з *одного боку*, із волюнтаристичним спотворенням дії об'єктивних економічних законів, що спричинило руйнування підвалин формування здорових, ринково-еквівалентних відносин, а з *іншого* включенням у "геном" відреставрованого капіталістичного способу виробництва найбільш пагубних відносин і поведінково-моральних інститутів, притаманних радянській номенклатурно-партійній бюрократії (протекціонізм, кумівство, блат, земляцтво, родинність, корупційна продажність тощо).

Поглиблення розуміння об'єктивних і суб'єктивних засад поширення ареалу інституційних аномалій і деструкцій, а також виявлення їхнього впливу на функціонування та закономірний розвиток сучасних економічних систем зробив економіст-прагматик О. Яременко. Він довів, що згасання інститутів соціальної держави відбулось під тиском дедалі більш жорстких фінансових обмежень, тенденції до зростання соціально-економічної ентропії у вигляді масової міграції, стійкої "пастки ліквідності" в економіці, проявом якої є від'ємні процентні ставки, деградації багатьох ціннісно-інституційних обмежень, перетворення інновацій на самоціль економічного розвитку. За його висновком, це неминуче призводить до розмивання прихованого суб'єктного ядра сучасної економічної системи у вигляді серед-

нього класу, який у попередні десятиліття зумовив найвищий рівень взаємної комплементарності економічної ефективності та соціальної справедливості (Яременко, 2019. С. 31).

Аномалії і деструкції катастрофічно поглибились у період "турбореактивної" реставрації капіталістичного способу виробництва, оскільки "замість цивілізованого ринку наше суспільство отримало примітивний і жорстокий "кримінально-чорний базар" із іманентною системою відносин та інститутів (Мандибура, 2017. С.157). Кримінально-компрадорська спільнота "успішно" продавала і продовжує торгувати інтересами вітчизни на користь іноземних експансіоністів. В умовах олігархічно-кланового капіталізму та відповідного йому ринку на "чорні торжища" виставляється абсолютно все: посади, почесні, нагороди, честь, совість, кров, людське тіло і його органи, людське життя, державні таємниці, інтереси держави й суспільства та ін. "У цьому середовищі, де інститут корупційного підкупу став найважливішою складовою чорного ринку, сам корупціонер перетворився на одного з провідних суб'єктів, що контролює і живиться з цього кримінального базару" (Мандибура, 2017. С. 157).

Наведене свідчить, що у вітчизняних умовах у сфері реалізації механізмів системної дії економічних законів має місце абсолютне їх порушення.

Що ж першочергово необхідно робити, враховуючи сучасні гібридні внутрішні і зовнішні загрози та наслідки зовнішньої агресії?

Прагматичний реалізм вимагає насамперед перестати стогнати з приводу "залучення іноземних інвестицій", а розпочати мобілізацію вітчизняного фінансового потенціалу, зокрема, сприяти активізації механізму дії закону "капіталістичного нагромадження". Це вимагає формування відповідних економічних умов відновлення інтересу новітніх національних капіталістів до процесу самостійного інвестування. Необхідно активізувати інтерес до пріоритетного нагромадження капіталу його власниками на засадах капіталізації значної частини власно зароблених прибутків. Для цього слід забезпечити формування вмотивованого прагнення вітчизняного бізнесу до зростання норми нагромадження капіталу в галузях, що визначають техніко-технологічний прогрес і які забезпечують динамічне зростання суспільної продуктивності праці. Передусім це стосується сфери наукоємного виробництва, зокрема, створення штучного інтелекту і впровадження робототехніки.

Зазначене можна успішно здійснити шляхом звільнення від оподаткування частини прибутку на капітал, яку власник(и) мають обов'язково спрямувати на розширене відтворення основних засобів виробництва і забезпечення поповнення оборотного капіталу. Цей захід необхідно розпочинати із рівня норми нагромадження, що перевищуватиме 25-30%. При

цьому має діяти державний контроль за використанням амортизаційних відрахувань, які не повинні "проїдатись", а мають забезпечувати просте відтворення елементів основного капіталу на оновленій технічній основі.

Вкрай важливим є формування багатокладної економіки, у якій поряд із капіталістичним сектором та сектором самостійно зайнятих приватних власників має бути сформований потужний казенний сектор державної економіки, що повинен мати власну банківську систему із центральним казенним банком.

Нижче, з позицій економічного прагматизму, у стислому викладі наведені **основні заходи економічної політики відродження національної економіки**. Ці заходи у своїй більшості суперечать вимогам МВФ і підписаним урядами України меморандумам та іншим ратифікованим угодам (зокрема "про уникнення подвійного оподаткування"). Проте саме ці заходи дозволять унеможливити реалізацію на вітчизняних теренах експансіоністсько-волюнтаристичних інтересів глобального корпоративно-монополістичного капіталу.

Заходи сприяння розбудови багатокладної ринкової економіки із ефективним і конкурентоспроможним державно-капіталістичним сектором

1. У сфері державно-корпоративного сектору економіки.

1.1. Припинити дезінтеграцію і приватизацію таких корпорацій таких як "Укрзалізниця", "Укртелеком", "Держгідроенерго", "Держатом" та ін.

1.2. Терміново створити на базі об'єднання залишків раніше потужних підприємств у високотехнологічних і високо кооперованих виробництвах нові, конкурентно-потужні національні корпорації: суднобудування; літакобудування; ракетно-космічну; озброєння і військового спорядження; виробництва феросплавів; сільгоспмашинобудування тощо.

1.3. Об'єднати під холдинговим дахом у спеціалізованих національних концернах залишки підприємств у галузях складного і високоточного машинобудування, електронної та приладобудівної промисловості.

1.4. Прискорити формування корпорацій у тих секторах виробництва, де вітчизняний товаровиробник ще не втратив технологічно-конкурентний потенціал.

1.5. Започаткувати формування та налагодження надійного функціонування корпорацій з виробництва засобів виробництва для виробництва послуг, насамперед: 1) концерну з виробництва сучасного медичного і діагностичного обладнання, що спеціалізуватиметься на випуску апаратів штучного вентилявання легень ("штучні легені"), апаратів "штучна нирка", "штучне серце", рентгенівського обладнання, операційно інструментального обладнання, діагностичних апаратів (типу УЗІ) тощо; 2) фармакологічного концерну; 3) концерну з виробництва науково-лабораторного обладнання та ін.

2. У сфері внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

2.1. Ввести державну монополію на оптову торгівлю підакцизними товарами.

2.2. Ввести державну монополію на операції зі всіма видами металобрухту і у галузі утилізації відходів.

2.3. Ввести державну монополію на зовнішню торгівлю сировинними матеріалами, непереробленою продукцією сільського і лісового господарства, а також на продукцією із низьким обсягом доданої вартості.

3. У сфері кредитно-банківської діяльності.

3.1. Посилити державний банківський сектор системою банківських інститутів із 100% державним капіталом, яка включатиме: 1) казенний банк; 2) державний банк реконструкції і розвитку; 3) державний банк сприяння інфраструктурній модернізації та розвитку регіонів; 4) державний земельно-іпотечний банк; 5) державний ощадний банк; 6) державний зовнішньоекономічний банк.

3.2. Посилити надійність системи державного обліку і контролю за діяльністю Державного казначейства України та його регіональних установ з боку Державного контрольно-ревізійного управління України, а вони разом мають підлягати контрольному нагляду з боку Рахункової палати України.

3.3. Посилити контроль за діяльністю Національного банку України, який має здійснювати не лише Рада Нацбанку, а в частині попередження зловживань і корупції відновлене Державне контрольно-ревізійне управління України та Рахункова палата України.

3.4. Кошторис витрат НБУ має включатися до державного бюджету України, а його ухвалення має відбуватися у процесі прийняття державного бюджету на новий фінансовий рік за умови затвердження Кабінетом Міністрів України.

3.5. В кризово-відновлюваних умовах кардинально мають змінитись пріоритети грошово-кредитної політики, зокрема: **1) переорієнтація** кредитних потоків із сфери фінансово-посередницьких операцій і торгівлі у сферу реального виробництва і фінансування наукової діяльності; **2) зростання** питомої ваги довготермінового інвестиційного кредитування і посилення контролю за цільовим використанням кредитів; **3) застосування** гнучкої системи кредитного стимулювання, прогресивне зниження ставок податків залежно від зростання обсягів довгострокових кредитів у загальній масі ресурсів кредитування; **4) перетворення** грошових коштів (у т.ч. валютних), нагромаджених населенням, у джерело стратегічного інвестування; **5) змінення пріоритетів НБУ** встановлення облікової ставки на середньозваженому світовому рівні, що запобігатиме відтоку обігових коштів та грошових інвестиційних ресурсів із сфери матеріального виробництва у сферу фінансово-кредитної спекуляції; **6) лімітування** рівня банківських ставок комерційних банків шляхом введення нормативів рентабельності для приватних банків, що не перевищуватиме середній рівень рентабельності національної промисловості за попередній планово-фінансовий рік; **7) державного регулювання** відсоткових доходів та невідсоткових витрат банків і посилення контролю за формуванням їхніх фондів "суспільного" споживання; **8) введення** жорстких та економічно виважених нормативів необхідних обсягів банківських активів і **посилення** контролю за реальним станом ліквідності банківських установ; **9) скасування** можливості дії механізму мультиплікатора субкредитного трансферту шляхом введення заборони на "прокручування" і багаторазовий перепродаж банками один одному дефіцит-

них кредитних ресурсів на ринку "міжбанківських" послуг шляхом спекулятивного "накачування" рівня маржі; **10) припинення** будь-яких форм передоплати або списання наданих кредитів, а також **введення** обов'язкового правила погашення відсотків за користування кредитними ресурсами за рахунок балансового прибутку підприємства (установи, організації), а погашення комерційними банками відсотків за кредити, наданих НБУ та банками-кредиторами за рахунок балансового прибутку установи-дебітора; **11) введення** системи структурування банківських рахунків, за якою всі рахунки юридичних і фізичних осіб в кредитних установах різних секторів банківської системи мають відкриватись на умовах закріплення за ними базового контрольного рахунку; **12) зниження** вартості кредитів шляхом зменшення витрат виробництва на одиницю банківської послуги до прийнятних у світовій практиці ринкових стандартів; **13) забезпечення** стимулювання зростання питомої ваги довгострокового кредитування та підвищення економічної зацікавленості комерційних банків у кредитуванні пріоритетних галузей виробництва шляхом вдосконалення системи оподаткування; **14) збільшення** частки державних інвестиційних кредитів, що спрямовуються у пріоритетні галузі реальної економіки; **15) використання** економічно виваженої емісії грошових коштів через систему установ державних банків, що спрямовуються на поповнення обігових коштів суб'єктів матеріального виробництва та зростання внутрішньої платоспроможності; **16) застосування** ефективного контролю за виконанням договірних зобов'язань і **посилення** відповідальності банків за виконання платіжних доручень клієнтів; **17) створення** умов для акумулювання грошових заощаджень населення (в тому числі валютних) та їх ефективного інвестиційного використання.

Підсумовуючи, слід наголосити, що попри катастрофічні економічні негаразди, що неминуче виникнуть у повоєнний період, саме зміцнення засад суверенності національної капіталістичної держави дозволить розкрити потенціал патріотично налаштованих підприємців і науковців та забезпечити запуск дієвих ринкових механізмів посилення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, зростання вітчизняної економіки і досягнення стійкого соціально-економічного ефекту. Зазначене потребуватиме швидкого впровадження наукових здобутків вітчизняних економістів-прагматиків, що вимагатиме свідомого професійного включення в процес якісного вдосконалення відносин національного капіталістичного ринку прихованого ефекту "розкріпачення" системної дії об'єктивних економічних законів традиційної ринкової економіки.

Література

1. Базилевич В., Ільїн В. (2007). *Метафізика економіки: монографія*. Київ: Знання-прес. 718 с.
2. Білорус О. (2018). Політекономічний прогноз глобального співрозвитку в XXI столітті: глобальний посткапіталізм чи світ-система інформаційно-мережевого глобалізму. *Економічна теорія*. № 1. С. 520. <https://doi.org/10.15407/etet2018.01.005>
3. Богл Д.К. (2011). *Битва за душу капіталізму*. Москва: Изд. Института Гайдара. 424 с.

4. Гальчинський А. С. (2010). Економічна методологія. Логіка оновлення. Курс лекцій. Київ: АДЕФ-Україна. 572 с.
5. Гальчинський А. С. (2012). Начала нової парадигми політичної економії, постановка проблеми. *Економічна теорія*. № 2. С. 516.
6. Геєць В. М. (2017). Новий прагматизм інструмент досягнення кращого майбутнього. *Економічна теорія*. № 1. С. 524. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.005>
7. Геєць В. М., Гриценко А.А. (2019). "TERTIUM DATUR" Гжегожа В. Колодко. *Економічна теорія*. №1. С. 519. <https://doi.org/10.15407/etet2019.01.005>
8. Зингалес Л., Раджан Р. (2004). Спасение капитализма от капиталистов: Скрытые силы финансовых рынков создание богатства и расширение возможностей. Москва: Институт комплексных стратегических исследований ТЕИС. 492 с.
9. Колодко Г. В. (2011). Мир в движении. Москва: Магистр. С. 424.
10. Колодко Г. В. (2014). Куда идет мир: политическая экономия будущего. Москва: Магистр. С. 104. <https://doi.org/10.1057/9781137470256>
11. Колодко Г. В. (2015). Опыт Польши может быть полезен для Украины. *Економіка України*. №6. С. 3844.
12. Колодко Г. В. (2018). Соціалізм чи капіталізм? Tertium datur. *Економіка і прогнозування*. № 1. С. 736. <https://doi.org/10.15407/eip2018.01.007>
13. Колодко Г. В. (2019). Посткомуністичний перехід до ринку і демократії: уроки тридцятирічного польського досвіду. *Економічна теорія*. № 2. С. 7597. <https://doi.org/10.15407/etet2019.02.075>
14. Мандибура В. О. (2021). Система об'єктивних економічних законів в реаліях суб'єктивно- системного економічного беззаконня. *Економічна теорія*. №3. С. 2040. <https://doi.org/10.15407/etet2021.03.029>
15. Мандибура В. О. (2017). Корупція: інституційна сутність та механізми подолання: монографія. Київ: Парламентське вид-во. 488 с. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.059>
16. Маркс К. (1978). Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1: Процесс производства капитала. Москва: Политиздат. 907 с.
17. Мельвиль Ю. (1982). Прагматизм. *Українська радянська енциклопедія*. Т. 8. 552 с. С. 486
18. Олійник О. (2017) Аналіз соціально-економічного розвитку Китаю: уроки для України. *Економічна теорія*. № 1. С. 94104. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.094>
19. Паренти М. (2006). Демократия для избранных. Настольная книга о политических играх США. Москва: Поколение. 416 с.
20. Сміт А. (2001). Добробут націй. Дослідження про природу й причини добробуту націй. Київ: Port-Royal. С. 526 с.
21. Стиглиц Д. (2015). Цена неравенства. Чем расслоение общества грозит нашему будущему. Москва: Эксмо. 512 с.
22. Стіглиц Д. (1998). Економіка державного сектора. Київ: Основи. 854 с.
23. Сото Э. де (2004). Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире. Москва: ЗАО "Олимп-бизнес". 272 с.
24. Философский словарь. (1981). 4-е изд. Москва: Политиздат. 445 с.
25. Экономическая энциклопедия. (1980). Политическая экономия: в 4 т. Москва: Советская Энциклопедия. Т. 4. 672 с.
26. Яременко О. (2018) Нові тенденції структурування суспільства в умовах посилення невизначеності соціально-економічного розвитку. *Економічна теорія*. №4. С. 2134. <https://doi.org/10.15407/etet2018.04.021>
27. *Dunning, T. J.* (1860). Trades' Unions and strikes. Their philosophy and intention. London: Published by the authoe, and sold by M. Harley, no. 5, Raquet Court, Fleet street, E.C. P. 3536.

Надходження до редакції 20 листопада 2023 року

Прорецензовано 27 листопада 2023 року

Підписано до друку 15 грудня 2023 року

References

1. Bazylevych, V., Ilin, V. (2007). Metaphysics of economics: a monograph. Kyiv: Znan-
nia-pres [in Ukrainian].

2. Bilorus, O. (2018). A polit-economic forecast of the global co-development in the 21st century: global post-capitalism or the world-system of information-network globalism. *Ekon. teor. Economic theory*, 1: 5-20. <https://doi.org/10.15407/etet2018.01.005> [in Ukrainian].
3. Bogl, J. C. (2011). The battle for the soul of capitalism. Moscow: Izdatelstvo Instituta Gajdara [in Russian].
4. Halchynskiy, A. S. (2010). Economic methodology. Updated logic. Course of lectures. Kyiv: ADEF-Ukraina [in Ukrainian].
5. Halchynskiy, A. S. (2012). The foundations of the new political economy paradigm: setting the problem. *Ekon. teor. Economic theory*, 2: 5-16 [in Ukrainian].
6. Heyets, V. M. New pragmatism as an instrument to achieve a better future. *Ekon. teor. Economic theory*, 1: 5-24. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.005> [in Ukrainian].
7. Heyets, V. M., Grytsenko, A. A. "TERTIUM DATUR" by Grzegorz W. Kolodko. *Ekon. teor. Economic theory*: 1: 5-19. <https://doi.org/10.15407/etet2019.01.005> [in Ukrainian].
8. Zingales, L., Rajan, R. (2004). Saving Capitalism from the Capitalists: Unleashing the Power of Financial Markets to Create Wealth and Spread Opportunity. Moscow: Institut kompleksnyh strategicheskikh issledovanij. TEIS [in Russian].
9. Kolodko G. V. (2011). The world on the move. Moscow: Magistr [in Russian].
10. Kolodko G. V. (2014). Where the World Is Going: The Political Economy of the Future. Moscow: Magistr. <https://doi.org/10.1057/9781137470256> [in Russian].
11. Kolodko G. V. (2015). Poland's experience can be useful for Ukraine. *Ekon. Ukr. Economy of Ukraine*, 6: 38-44 [in Russian].
12. Kolodko G. V. (2018). Socialism or capitalism? Tertium Datur. *Ekon. Prognozuvannâ Economy and Forecasting*, 7-36. <https://doi.org/10.15407/eip2018.01.007> [in Ukrainian].
13. Kolodko, G. V. (2019). Post-Communist transition to market and democracy. The lessons from thirty years of Polish experience. *Ekon. teor. Economic theory*, 2: 75-97. <https://doi.org/10.15407/etet2019.02.075> [in Ukrainian].
14. Mandybura, V. O. (2021). The system of objective economic laws in the realities of systematic-subjective economic lawlessness, 3: 20-40. <https://doi.org/10.15407/etet2021.03.029> [in Ukrainian].
15. Mandybura, V.O. (2017). Corruption: institutional essence and coping mechanisms: monograph. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.059> [in Ukrainian].
16. Marx, K. (1978). Capital. Criticism of political economy. T. 1. Book 1: The process of capital production. Moscow: Politizdat [in Russian].
17. Melvil, Yu. (1982). Pragmatism. *Ukrainian Soviet encyclopedia*. T. 8 [in Ukrainian].
18. Oliinyk, O. (2017). An analysis of the socio-economic development of China: lessons for Ukraine. <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.094> [in Ukrainian].
19. Parent M. (2006). Democracy for the elect. Board book about US political games. Moscow: Pokolenye [in Russian].
20. Smit A. (2001). The welfare of nations. An Inquiry into the Nature and Causes of the Welfare of Nations. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
21. Stiglitz, J. (2015). The price of inequality. How does the stratification of society threaten our future? Moscow: Eksmo [in Russian].
22. Stiglitz, J. (1998). Economics of the public sector. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
23. Soto H. de (2004). The mystery of capital. Why capitalism triumphs in the West and fails throughout the rest of the world. Moscow: ZAO "Olimp-biznes" [in Russian].
24. Philosophical Dictionary. (1981). 4th ed. Moscow: Politizdat [in Russian].
25. Economic Encyclopedia. (1980). Political economy: in 4 volumes. Moscow: Sovetska-ja Enciklopedija. T. 4 [in Russian].
26. Yaremenko O. (2018). New trends of societal structure in the conditions of strengthening uncertainty of social-economic development. *Ekon. teor. Economic theory*, 4: 21-34. <https://doi.org/10.15407/etet2018.04.021> [in Ukrainian].
27. Dunning, T. J. (1860). Trades' Unions and strikes. Their philosophy and intention. London: Published by the authoe, and sold by M. Harley, no. 5, Raquet Court, Fleet street, E.C., 35-36.

Received on November 20, 2023.

Reviewed November 27, 2023

Signed before printing December 15, 2023